

อำแดงเหมือน : จากหน้าเอกสารทาง ประวัติศาสตร์สู่การทำความเข้าใจ “สิทธิสตรี”*

สุรเชษฐ์ สุขลากัง**

ความนำ

ในมุมมองหนึ่ง “ประวัติศาสตร์” คือการสร้างเรื่องราวให้สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เมื่อพิจารณาในแง่ “ประวัติศาสตร์” ย่อมหนีไม่พ้นการเป็นเรื่องเล่า (narrative) ซึ่งหมายถึงการสร้างความสัมพันธ์ของเหตุการณ์จำนวนหนึ่งเข้าด้วยกันให้เป็นชุดเหตุการณ์ที่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบ เพื่อให้ชุดเหตุการณ์มีความหมายเป็นที่รับรู้และเข้าใจได้ ชุดเหตุการณ์ดังกล่าวก็คือ “โครงเรื่อง” (plot)^๑ โดย “โครงเรื่อง” ของการเล่าประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่งเรื่องใดก็อาจเปลี่ยนไปได้ตามแนวทาง (approach) ที่นำมาใช้ทำความเข้าใจ ชีตความสามารถของ “งานเขียนทางประวัติศาสตร์” ที่จะบอกเล่า “ประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริง” ได้เที่ยงตรงที่สุดแค่ไหนจึงเป็นปัญหาให้ถกเถียงในทางปรัชญาได้เสมอมา

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่งได้รับการนำมาเล่าซ้ำจนเป็นที่รู้จักทั่วไปในปัจจุบันในฐานะเป็นการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” (women’s right) โดยผู้หญิงสามัญชนครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) เหตุการณ์ดังกล่าวคือวีรกรรมการถวายฎีกาของอำแดงเหมือนใน พ.ศ. ๒๔๐๘ หลังจากเธอถูกบังคับให้แต่งงานกับชายผู้ที่ไม่สม่ครใจรัก เหตุการณ์นี้ยังถูกขยายความต่อว่านำมาซึ่งเสรีภาพใน

* บทความนี้พัฒนามาจากรายงานที่เสนอในวิชา ๒๒๐๔๖๒๒ ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ สอนโดย ผศ.ดร.สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และ ดร.ธนาพล ลีหมอกษัต ภาควิชาที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ ผู้เขียนยินดีรับคำวิจารณ์เป็นอย่างยิ่งทั้งโดยผ่านทางบรรณาธิการหรือถึงผู้เขียนโดยตรงได้ที่อีเมล air_susuk@hotmail.com

** นิสิตปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ ดูความหมายและความสำคัญของเรื่อง ลำดับเรื่อง และโครงเรื่องที่มีต่อ “ประวัติศาสตร์” ได้ที่ ธงชัย วินิจจะกุล. (๒๕๕๑, มิถุนายน-๒๕๕๒, พฤษภาคม). เรื่อง, ลำดับเรื่อง, และโครงเรื่องกับความรู้อันประวัติกาล. *จุฬาสารจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*. (๑๒): ๗-๒๑. และ สมเกียรติ วันทะนะ. (๒๕๓๑, พฤษภาคม-กรกฎาคม). “สังคมไทย” ใหม่ในภาพของ สันนึกคิดไทยสมัยใหม่. *จดหมายเหตุชาวสังคมศาสตร์*. ๑๐(๔): ๙๑-๑๑๔. และดูกรณีตัวอย่างที่ธงชัยแสดงให้เห็นว่า “โครงเรื่อง” มีความหมายมากต่อการเข้าใจอดีตที่ ธงชัย วินิจจะกุล. (๒๕๔๖). ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย กรณีพระมหาธรรมราชา ผู้ร้ายกลับใจ หรือ ถูกใส่ความโดย plot ของนักประวัติศาสตร์. ใน พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. *การเมืองในประวัติศาสตร์ยุคสุโขทัย-อยุธยา พระมหาธรรมราชาขัตติราช*. (กรุงเทพฯ: มติชน). หน้า ๑๔๖-๑๕๓.

การแต่งงานของหญิงสามัญ การเล่าเช่นนี้กระทำผ่านการดึงบางส่วนของเรื่องที่ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ฉบับหนึ่งมาเล่า และใส่ความหมาย “ลิตธิสตรี” ลงไป เรื่องของอำแดงเหมือนจากที่ปรากฏอยู่เพียงในเอกสารทางประวัติศาสตร์จึงมีความสำคัญขึ้นในฐานะ “ต้นกำเนิด” การเรียกร่อง “ลิตธิสตรี” ในสังคมไทย การมุ่งให้ความหมายเช่นนี้ย่อมทำให้พลาดการเข้าใจรูปการ (aspect) อื่นทางประวัติศาสตร์ไป

บทความเรื่องนี้มุ่งเสนอให้เห็นว่ามีการนำเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เรื่องการถวายฎีกาของอำแดงเหมือนมาเล่าเพื่อสร้าง “ตัวตน” ที่มี “ภูมิหลัง” ย้อนไปไกลได้ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ กับการเรียกร่อง “ลิตธิสตรี” ซึ่งเป็นกระแสที่เพิ่งปรากฏขึ้นในสังคมไทยช่วงราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ เนื้อหาของบทความจะเริ่มจากการสืบสาวประวัติการพิมพ์เอกสารต้นฉบับที่ระบุถึงเหตุการณ์อำแดงเหมือนถวายฎีกาต่อรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ จากนั้นจะพิจารณาถึงบริบทที่นำไปสู่การโยงวีรกรรมของเธอเข้ากับ “ลิตธิสตรี” พร้อมเสนอแนวทางทำความเข้าใจใหม่ต่อวีรกรรมของเธอในแง่มุมที่ไม่ได้พิจารณาผ่านแว่น “ลิตธิสตรี”

๑. ประวัติการพิมพ์เอกสารเรื่องอำแดงเหมือน

ก่อนจะมีการนำกรณีอำแดงเหมือนมาเล่าโดยผูกความหมายให้วีรกรรมของเธอเป็นต้นกำเนิดการเรียกร่อง “ลิตธิสตรี” ในสังคมไทย เรื่องของอำแดงเหมือนปรากฏอยู่ในเอกสารชิ้นหนึ่ง ซึ่งรวมพิมพ์อยู่ในหนังสือชุดรวมเอกสาร เอกสารที่ระบุถึงกรณีของเธอยังไม่ได้รับการให้ความสำคัญเป็นพิเศษแต่อย่างใด ในระยะแรก เอกสารว่าด้วยเรื่องอำแดงเหมือนถวายฎีกาได้รับการคัดต้นฉบับไปลงพิมพ์ไว้ในหนังสือชุดรวมกฎหมายเก่า ได้แก่ หนังสือรวมพระราชบัญญัติและประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเริ่มพิมพ์ในพุทธศตวรรษ ๒๔๓๐ หนังสือรวมประกาศฉบับต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔ ที่พิมพ์ขึ้นครั้งแรกในช่วงพุทธศตวรรษ ๒๔๖๐ และหนังสือประชุมกฎหมายจำนวน ๒ ชุดที่พิมพ์ขึ้นในพุทธศตวรรษ ๒๔๗๐

เรื่องอำแดงเหมือนถวายฎีกาถึงรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ถูกออกประกาศให้ทราบครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ หลักฐานเก่าที่สุดที่บ่งชี้ว่ามีการออกประกาศนี้ในรัชกาลที่ ๔ คือราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๓๒๐ วันอาทิตย์ เดือน ๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีจอฉศก ๑๒๓๖ (พ.ศ. ๒๔๑๗) ในสมัยรัชกาลถัดมา ซึ่งนำประกาศนี้มาตีพิมพ์ซ้ำห่างจากประกาศครั้งแรกเกือบ ๑๐ ปี ในราชกิจจานุเบกษาคับนี้้ออกชื่อประกาศว่า “ว่าด้วยอำแดงเหมือนถวายฎีกา”^๒

^๒ ราชกิจจานุเบกษารัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖. (๒๕๔๐). หน้า ๓๒๑.

เนื้อความที่ประกาศซ้ำในราชกิจจานุเบกษา^๓ นั้น ตอนต้นเป็นข้อความในฎีกาของอำแดงเหมือน ชาวแขวงเมืองนนทบุรี ว่าด้วยเธอไม่ “สมัครใจ” เป็นเมียนายภูตามที่พ่อแม่ยอมยกให้ แต่ “สมัครใจ” เป็นเมียนายริดผู้เดิม พ่อแม่ของเธอยอมให้นายภูมาจุดตัวเธอถึง ๒ ครั้ง เธอก็หนีกลับมาทั้ง ๒ ครั้ง ช้ำยังถูกพ่อแม่ตำหนิว่าทุบตีและขู่จะเอาปิ่นยิงหากไม่ยอมเป็นเมีย นายภู อำแดงเหมือนจึงหนีไปหานายริด เมื่อเป็นความถึงโรงศาล เธอถูกกักขังตัวไว้ ทั้งยังถูก นายเปี่ยมผู้เป็นพระท่ามระแงงเลี้ยงใช้งานต่าง ๆ อย่างเหลือทน เธอจึงหนีมาถวายฎีกา “ขอพระ บารมีปกเกล้าฯ เพนที่พึง” รัชกาลที่ ๔ ทรงเห็นว่าหญิงอายุ ๒๐ ปีสมควรจะเลือกคู่ได้เอง เนื้อความตอนหลังเป็นพระราชดำริวางหลักเกณฑ์ปฏิบัติในกรณีบิดามารดาขายบุตร ลัทธิผู้ชาย การเลือกคู่ของหญิง และการแบ่งบุตรที่พ่อแม่หย่ากัน โดยทรงวางเกณฑ์ปฏิบัติต่างกันระหว่าง ครอบครัวขุนนางและครอบครัวราษฎรในเรื่องการเลือกคู่ครองและการแบ่งบุตร กล่าวคือหาก เป็นลูกสาวในครอบครัวราษฎรให้มีอิสระในการเลือกคู่ได้ แต่หากเป็นลูกสาวในครอบครัวขุนนาง ให้ขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของผู้เป็นพ่อเป็นสำคัญ^๔

ต่อมามีการนำประกาศในราชกิจจานุเบกษาฉบับดังกล่าวมารวมพิมพ์พร้อมประกาศ ฉบับอื่น ๆ ของรัชกาลที่ ๔ ในหนังสือพระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ที่ควรสังเกตคือในการนำมาพิมพ์ซ้ำอีกในคราวนี้น่าจะเป็นครั้งแรกที่ เรียกชื่อเอกสารเรื่องอำแดงเหมือนใหม่เป็น “ประกาศพระราชบัญญัติลักพา”^๕ ซึ่งการใช้ชื่อ เอกสารเช่นนี้จะปรากฏอีกแค่ในประชุมกฎหมายไทย ภาค ๔ ที่พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ซึ่ง หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) รวบรวมขึ้น และประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๗ ที่พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ รวมรวมขึ้นโดยเสถียร ลายลักษณ์ และคณะ

การรวบรวมประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔ มาพิมพ์รวมเล่มที่เริ่มขึ้นในสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ทำได้กว้างขวางขึ้นในรัชกาลต่อมา ในงาน พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระยาเทววงศโรโปการ พ.ศ. ๒๔๖๖ มีการพิมพ์ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๗ ขึ้น ประชุมประกาศเล่มนี้รวมประกาศในรัชกาลที่ ๔ ตั้งแต่ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘ ถึงปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ นั่นคือรวมเอกสารเรื่องอำแดงเหมือนไว้ด้วย ในครั้งนี้ได้ขยายชื่อเรียกเอกสารเรื่องอำแดงเหมือนเป็น “ประกาศพระราชบัญญัติลักพา”^๕ ซึ่งประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาคต่าง ๆ ที่หอพระสมุดสำหรับพระนครสมัยสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพทรงเป็นสภานายกจัดรวบรวมนี้ทยอยพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๔๖๘

^๓ ดู ราชกิจจานุเบกษารัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ จ.ศ.๑๒๓๖. หน้า ๓๒๑-๓๒๕.

^๔ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. (๒๕๔๘). บรรณานุกรมและสาระสังเขปพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า ๑๐๖.

^๕ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๗. (๒๔๖๖). หน้า ๒๕.

และประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ที่พิมพ์ซ้ำภายหลังอีกใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ๒๕๑๑ ๒๕๓๔ ๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘ ก็คงชื่อเรียกเช่นนี้ไว้ตลอด

ต่อมามีการคัดเอกสารเรื่องอำนาจเหมือนไปพิมพ์ลงในที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นหนังสือที่พิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายหญิง^๖ และงานศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย^๗ เป็นต้น อีกทั้งยังมีการคัดโดยตัดตอนหรือย่อเนื้อความที่เป็นพระราชดำริอันแฝงนัยเรื่องการจำแนกชนชั้นระหว่างผู้ดีและไพร่ของรัชกาลที่ ๔ ซึ่งไม่เกี่ยวกับกรณีอำนาจเหมือนโดยตรงลงพิมพ์ในที่ต่าง ๆ ด้วย^๘ การคัดเอกสารเรื่องอำนาจเหมือนจากที่อยู่ในหนังสือชุดรวมเอกสารข้างต้นไปลงในที่ต่าง ๆ แสดงให้เห็นการสำคัญขึ้นของเอกสารนี้ ขณะเดียวกันก็ทำให้เอกสารเรื่องนี้สำคัญขึ้นในตัวเองมากกว่าการเป็นเพียงแค่อเอกสารชิ้นในหนังสือชุดรวมเอกสารต่าง ๆ ข้างต้น

๒. จาก “ว่าด้วยอำนาจเหมือนถวายเป็นฎีกา” ถึง “ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะฎีกา”

การพิมพ์ซ้ำและเปลี่ยนชื่อเอกสารว่าด้วยการถวายเป็นฎีกาของอำนาจเหมือนเกิดขึ้นในช่วงที่สยามกำลังเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ ซึ่งกิจการสื่อสิ่งพิมพ์และหนังสือเข้ามามีบทบาทอย่างยิ่งต่อรัฐ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการตั้งโรงพิมพ์และออกประกาศจำนวนมาก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๔๑๗^๙ กับทั้งมีการตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนครที่มีบทบาทเชิงสัญลักษณ์ต่อความเป็นรัฐสมัยใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ด้วย

^๖ คือ เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรือง คือ สถาปแห่งสตรี. (๒๕๓๕). (กรุงเทพฯ: สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์). ซึ่งพิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ และ ประกาศว่าด้วยอำนาจเหมือนถวายเป็นฎีกา. (๒๕๔๖). รวมบทความประวัติศาสตร์. ๒๕: ๑-๘. วารสารของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ฯ ฉบับที่พิมพ์ขึ้นเกิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

^๗ เช่น กัธรี เลียงสังธรรม. (๒๕๒๙, กันยายน). การพลิกคดีอำนาจป้อมในรัชกาลที่ ๔. นิติศาสตร์ ๑๖(๓): ๕๘-๘๒. และกฎหมายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๔๗). (กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พิมพ์ฉลองพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗). เป็นต้น

^๘ เช่น ประยูรท ลิทธิพันธ์. (๒๕๑๖). สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม (เล่มต้น). และ อดิ ชาติรี; และ จันนิภา. (๒๕๓๗). บทภาพยนตร์เรื่องอำนาจเหมือนกับนายริด. เป็นต้น

^๙ หนังสือราชกิจจานุเบกษาพิมพ์ครั้งแรกสมัยรัชกาลที่ ๔ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๔๐๒ แล้วหยุดไป มาสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ออกอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๒๒ แล้วก็เลิกพิมพ์ไป จนถึง พ.ศ. ๒๔๒๕ ก็ออกฉบับพิเศษในคราวฉลองพระนครครบ ๑๐๐ ปีอีกฉบับเดียว กระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๒๗ จึงมีการพิมพ์ขึ้นอีกครั้งและดำเนินการสืบมาจนปัจจุบัน ซึ่งประกาศของรัชกาลที่ ๔ ที่กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณทรงรวบรวมลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษานั้น โดยมากลงพิมพ์ในเล่ม ๑ (จ.ศ. ๑๒๓๖) เป็นจำนวนถึง ๔๖ ฉบับ ซึ่งจำนวนจะลดลงมากในเล่ม ๒ (จ.ศ. ๑๒๓๗) คือเหลือเพียง ๓ ฉบับ แต่ในเล่ม ๒ นี้ จะเริ่มมีการทยอยพิมพ์พระโอยการต่าง ๆ ในกฎหมายตราสามดวงเป็นตอน ๆ ขึ้น ดูรายชื่อประกาศของรัชกาลที่ ๔ ที่ลงพิมพ์ในเล่ม ๑ ได้ที่ ราชกิจจานุเบกษารัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖. (๒๕๔๐). หน้า ๔๓๐-๔๓๑.

สมัยรัชกาลที่ ๔ มีการตั้งโรงพิมพ์หลวงอักษรพิมพ์การขึ้นที่พระที่นั่งภาณุมาศจำรูญ เพื่อพิมพ์หนังสือข้าราชการชื่อ**ราชกิจจานุเบกษา**ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ แต่ดำเนินการได้เพียงปีเดียว โรงพิมพ์ปรับหน้าที่มาพิมพ์ประกาศต่าง ๆ เป็นใบปลิวแจกตามหน่วยราชการ และจ่ายไปปิดประกาศให้ราษฎรอ่านในที่ชุมชน ประกาศเรื่องอำแดงเหมือนใน พ.ศ. ๒๔๐๘ จึงน่าจะผ่านออกมาจากโรงพิมพ์แห่งนี้ มาในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการออก**ราชกิจจานุเบกษา**อีกครั้งใน พ.ศ. ๒๔๑๗ เป็นการ “สืบธรรมเนียมดำรงพระราชประเพณีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” และเพื่อ “ให้เป็นประโยชน์แก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แลราษฎรทั้งปวง ที่มีความประสงค์อยากจะทำทราบเหตุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศสยามนี้ แลประเทศอื่น ๆ”^{๑๐} โดยมีกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณทรงอำนวยการ

ในหน้าที่ดังกล่าว กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณทรงรวบรวมประกาศของรัชกาลที่ ๔ มาพิมพ์ซ้ำใน**ราชกิจจานุเบกษา**สัปดาห์ละ ๑-๒ เรื่อง รวมถึงประกาศเรื่องอำแดงเหมือนด้วย โดยลงพิมพ์ใน**ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๓๒๐ วันอาทิตย์ เดือน ๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมจศก ๑๒๓๖ และเรียกชื่อเอกสารว่า “ว่าด้วยอำแดงเหมือนถวายฎีกา” การเรียกชื่อเช่นนี้จะเปลี่ยนไปเมื่อโรงอักษรพิมพ์การสมัยกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ทรงบัญชาการและมีการรวบรวมพิมพ์ประกาศของรัชกาลที่ ๔ เป็นจำนวน ๔ เล่ม เล่มแรกพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๓๔

แนวคิดในการพิมพ์ซ้ำประกาศของรัชกาลที่ ๔ นั้น กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณทรงดำริไว้ในปลาย พ.ศ. ๒๔๑๗ ว่าเพื่อที่ “ข้าราชการแลราษฎร ซึ่งเกี่ยวข้องต้องคดีอยู่นั้นจะได้รับการชัดเจนทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อขุนศาลตระลาการพิพากษาความ ผิดจากพระราชบัญญัติข้อหนึ่งข้อใดจะได้ฟ้องร้องว่ากล่าว” เพราะ “พระราชบัญญัติและประกาศเหล่านั้นก็ยังไม่ได้อยู่ในแผ่นดินปัตยุบันนี้ไม่ได้เลืกถอนอะไร”^{๑๑} และเมื่อนำมาการรวมพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๓๔ คำชี้แจงเหตุผลในการพิมพ์ก็เป็นทำนองเดียวกัน ที่เพิ่มขึ้นมาคือ “ควรแก่ผู้ซึ่งเป็นข้าราชการ ฤพ่อบ้านแม่เรือน จะต้องมีไว้สำหรับตัวแลสั่งสอนบุตรหลาน” และเพื่อจะ “ได้เป็นเครื่องประดับตู้ดูงามแลค้นข้อความได้โดยง่าย”^{๑๒} ซึ่งภายหลังเมื่อมีการรวบรวมประกาศของรัชกาลที่ ๔ ครั้งใหญ่พิมพ์ออกมา เหตุผลในการพิมพ์จะแปลกออกไปอย่างชัดเจน

ใน**พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔** เล่ม ๓ ที่กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ทรงรวบรวมพิมพ์ขึ้นจะเปลี่ยนการออกชื่อเอกสารเรื่องอำแดงเหมือนจาก “ว่าด้วยอำแดงเหมือนถวายฎีกา” เป็น “ประกาศพระราชบัญญัติลัทธิ” กระนั้นก็ตาม ดูเหมือนว่าการเรียกชื่อเช่นนี้ยังไม่เป็นที่ยุติ ตามที่ปรากฏใน**เล็กเซอร์ว่าด้วยผิวเมียของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์**

^{๑๐} ราชกิจจานุเบกษารัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ จ.ศ.๑๒๓๖. หน้า ๑.

^{๑๑} แหล่งเดิม. หน้า ๒๑๔.

^{๑๒} พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔. (๒๔๓๔). ไม่มีเลขหน้า.

ที่ทรงเขียนในชั้น พ.ศ. ๒๔๔๒ จะเรียกชื่อเอกสารนี้อย่างลึกลับ คือออกชื่อเอกสารนี้เป็น ๒ ชื่อ คือ “ประกาศรัชกาลที่ ๔ ว่าด้วยเรื่องลักภา” และ “พระราชบัญญัติรัชกาลที่ ๔”^{๑๓} ซึ่งการเรียกชื่อเอกสารอำแดงเหมือนจะเป็นที่ยึดลงตัวเฉพาะใน**ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔** ที่พิมพ์ครั้งแรกในพุทธทศวรรษ ๒๔๖๐ และในการพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้งก็ยังคงเรียกชื่อเช่นเดิม

ที่น่าสังเกตคือในหนังสือชุด**พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔** ที่พิมพ์ในพุทธทศวรรษ ๒๔๓๐ มีประกาศ ๒ ฉบับที่เรียกชื่อเหมือนกันว่า “ประกาศพระราชบัญญัติลักภา” คือประกาศเรื่องอำแดงเหมือน และอีกฉบับหนึ่งคือประกาศเกี่ยวกับการแต่งงานระหว่างชายที่มีศักดิ์เสมอหญิงและระหว่างชายสามัญกับหญิงผู้ดีของรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ประกาศฉบับหลังนี้ เมื่อกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณทรงคัดลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ใช้ชื่อว่า “ว่าด้วยลักภา”^{๑๔} และเมื่อพิมพ์ซ้ำใน**พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔** เล่ม ๔ ใช้ชื่อว่า “ประกาศพระราชบัญญัติลักภา”^{๑๕} ประกาศฉบับนี้จึงถูกนิยามเป็นเรื่อง “ลักภา” มาตั้งแต่ต้น ขณะที่เอกสารเรื่องอำแดงเหมือนถูกนิยามด้วยคำว่า “ลักภา” ที่หลัง การเรียกชื่อเอกสารเรื่องอำแดงเหมือนเช่นนี้เป็นที่ยอมรับใน**ประชุมกฎหมายไทย ภาค ๔ และประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๗** ด้วย^{๑๖}

เมื่อสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนครมีการรวบรวมประกาศในรัชกาลที่ ๔ ครั้งใหญ่ แล้วทยอยพิมพ์เป็นหนังสือชุด**ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔** ภาคต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๔ ในงานพระกุศลต่าง ๆ จำนวนกว่าครึ่งพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระศพ สำหรับภาคที่ ๗ พระศรีบัญชา (ทวน ธรรมาชีวะ) พิมพ์สนองพระเดชพระคุณในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ซึ่งในภาคนี้ รวมเอกสารเรื่องอำแดงเหมือนไว้ด้วย โดยชื่อเรียกเอกสารจะขยายเป็น “ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะลักภา”^{๑๗} เหตุผลในการรวมพิมพ์ประกาศในรัชกาลที่ ๔ ครั้งนี้แปลกไปจากครั้งก่อน ๆ คือไม่ได้มุ่งสำหรับให้ใช้อ้างอิงในทางพิจารณา

^{๑๓} เล็กเซอร์ ของ พระเจ้าฟี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์. (๒๔๖๘). หน้า ๗๒, ๗๔.

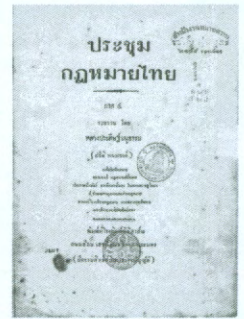
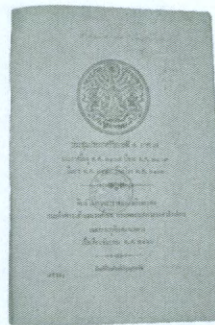
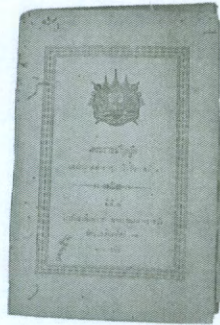
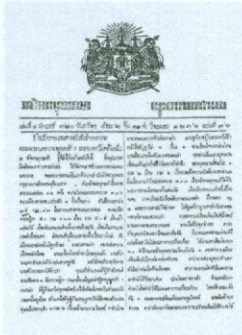
^{๑๔} ราชกิจจานุเบกษารัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖. (๒๕๔๐). หน้า ๒๐๑.

^{๑๕} สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. (๒๕๔๘). เล่มเดิม. หน้า ๑๐๖.

^{๑๖} หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), ผู้รวบรวม. (๒๔๗๔). **ประชุมกฎหมายไทย ภาค ๔**. หน้า ๗๓๙; และ เสถียร ลายลักษณ์; บุญเรือง นาคินพคุณ; และ บุญธรรม ศิริฤทธิ์, ผู้รวบรวม. (๒๔๗๘). **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๗**. หน้า ๑๖๕. สำหรับกรณีของ**ประชุมกฎหมายประจำศก**นั้น ผู้รวบรวมชี้แจงถึงแหล่งที่มาของการรวบรวม หนึ่งในนั้นคือหนังสือ**พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔** เล่ม ๑-๔ และหนังสือ**ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔** ภาคต่าง ๆ นั้นแปลว่าสำหรับเอกสารเรื่องอำแดงเหมือนแล้ว ผู้รวบรวมเลือกที่จะเรียกชื่อว่า “ประกาศพระราชบัญญัติลักภา” ตามใน**พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔** ที่พิมพ์ขึ้นก่อน**ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔**

^{๑๗} **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๗**. (๒๔๖๖). หน้า ๒๙.

(จากซ้ายไปขวา) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๓๒๐ วันอาทิตย์ เดือน ๑ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีจอฉศก ๑๒๓๖ หน้า ๓๒๐ พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔ เล่มแรกพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๗ พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ และประชุมกฎหมายไทย ภาค ๔ พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๗๔

คติความ สมเด็จพระยาตราชานุภาพทรงอธิบายว่าเพื่อ “จะให้เป็นประโยชน์ในทางศึกษาโบราณคดีและวรรณคดีเป็นประมาณ ... ประสงค์จะให้อ่านแต่เป็นอย่างจดหมายเหตุเก่าเท่านั้น”^{๑๘}

นับจากการพิมพ์เอกสารเรื่องอำแดงเหมือนในราชกิจจานุเบกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ จนถึงกรพิมพ์ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ อันเป็นช่วงของการเริ่มกิจการการพิมพ์ถึงช่วงก่อรูปธุรกิจการพิมพ์ หนังสือเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการเป็นรัฐสมัยใหม่ การพิมพ์เอกสารเรื่องอำแดงเหมือนรวมในหนังสือชุดต่าง ๆ ก็อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่แปลกกันไป โดยการพิมพ์ออกประกาศครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นลักษณะของข่าวราชการ ซึ่งสัมพันธ์กับการแสดงอำนาจของกษัตริย์ ดังที่รัชกาลที่ ๔ ทรงเน้นย้ำบ่อยครั้งผ่านราชกิจจานุเบกษาว่าการออกประกาศก็เพื่อให้ข้าราชการและราษฎร “ทำตาม ประพฤติตาม แลรู้ความตามโดยสมควร เพื่อจะมีให้ทำแลประกาศิตพระราชมารดาพระราชมารดาประสงค์ แลเล่าฎีกาถือการแลเข้าใจความผิด ๆ ไป”^{๑๙}

^{๑๘} อธิบายความว่าด้วยประกาศรัชกาลที่ ๔. (๒๕๔๗). ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔. บรรณาธิการโดย ชาวนวิทย์ เกษตรศิริ. หน้า ๓.
^{๑๙} ดู ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๔. (๒๕๓๗). หน้า ๑, ๑๑, ๒๒, ๔๕, ๕๗, ๗๐, ๘๒, ๙๓, ๑๐๕, ๑๒๙, ๑๔๑, ๑๕๓, ๑๖๕, ๑๗๘, ๑๙๑, ๒๒๒.

สำหรับเอกสารเรื่องอำนาจเหมือนที่กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณทรงหามาลงพิมพ์ซ้ำในราชกิจจานุเบกษาสมัยรัชกาลที่ ๕ ร่วมกับประกาศของรัชกาลที่ ๔ ฉบับอื่น ๆ ก็มีเหตุผลเพื่อการใช้สำหรับอ้างอิงในทางกฎหมาย แต่นอกจากนี้ราชกิจจานุเบกษาที่พิมพ์ขึ้นอีกครั้งนี้ยังเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่ชนชั้นนำสยามเริ่มตระหนักในความสำคัญของ “ความรู้” เพื่อ “จะให้ไปประโยชน์แก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แลราษฎรทั้งปวง ที่มีความประสงค์อยากจะทราบเหตุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น”^{๒๐} มาเมื่อกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ทรงรวมประกาศในรัชกาลที่ ๔ พิมพ์เป็นเล่มครั้งแรก เหตุผลเพื่ออ้างอิงในทางกฎหมายก็ยังคงไว้ แต่ที่เพิ่มเข้ามาอย่างน่าสนใจคือ “เพื่อให้ไปเป็นเครื่องประดับตู้ดูงาม”^{๒๑} และในการพิมพ์เอกสารชุดนี้เองที่ประกาศ “ว่าด้วยอำนาจเหมือนนวนายฎีกา” ได้กลายเป็น “ประกาศพระราชบัญญัติลักษณา” นั่นคือการทำสถานะของกฎหมายรัฐจารีตให้กลายเป็นกฎหมายของรัฐสมัยใหม่ อันเป็นกระบวนการสถาปนาอำนาจรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ผ่านการสถาปนากฎหมาย (legalization) ให้คนรับรู้ ยอมรับ และปฏิบัติตาม

ต่อมาเมื่อมีการรวมพิมพ์อีกครั้งโดยหอพระสมุดสำหรับพระนครเหตุผลกลับกลายเป็นเรื่องของประโยชน์ในทาง “โบราณคดี” และ “วรรณคดี” เป็นสำคัญ เหตุผลที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนเช่นนี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่หนังสือถูกเชื่อมโยงเข้ากับความมีอารยธรรมและการเป็นรัฐสมัยใหม่^{๒๒} การมีหนังสือเป็นสิ่งแสดงถึงการมีอารยธรรม ประกอบกับการก่อตัวขึ้นของแนวคิดเรื่อง “วรรณคดี” ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่ชนชั้นนำสยามต้องการเสริมสร้างอำนาจในทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในรูปแบบใหม่^{๒๓}

สำหรับในประชุมกฎหมายทั้ง ๒ ชุด ซึ่งเรียกชื่อเอกสารเรื่องอำนาจเหมือนในชื่อที่ใกล้เคียง แต่สั้นกว่าในชุดประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พิมพ์ขึ้นในยุคที่การศึกษาวิชากฎหมายขยายตัวในพุทธทศวรรษ ๒๔๗๐ เสถียร ลายลักษณะรวบรวมประชุมกฎหมายประจำศกขึ้นก็เพื่อประโยชน์ในการสอนกฎหมายแก่นักเรียนนายร้อยตำรวจ เสถียรให้เหตุผลในการรวบรวมประชุมกฎหมายประจำศกขึ้นว่าเพื่อ “ผดุงความครบถ้วนของกฎหมายสยาม” และ “เห็นว่ามิประโยชน์ในการเรียนประวัติศาสตร์อยู่มาก ในกาลข้างหน้าอาจหาดูได้โดยยาก”^{๒๔}

^{๒๐} ราชกิจจานุเบกษารัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖. (๒๕๔๐). หน้า ๑.

^{๒๑} พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔. (๒๔๓๔). ไม่มีเลขหน้า.

^{๒๒} แพทริก โจรี. (๒๕๔๗, กรกฎาคม). สืบสาวกำเนิดหอสมุดแห่งชาติ: หนังสือกับความเป็นชาติ. แปลโดย ประจักษ์ ก้องกีรติ. ศิลปวัฒนธรรม. ๒๕(๙): ๑๑๔-๑๑๖.

^{๒๓} ธนาพล ลิมอภิชาติ; และ วิชา กิตติคุณเสรี. (๒๕๕๑, ตุลาคม-ธันวาคม). ประวัติศาสตร์และการเมืองของวาทกรรมหนังสือดี. อาน. ๑(๓): ๔๒, ๕๕.

^{๒๔} เสถียร ลายลักษณะ; บุญเรือง นาคนพคุณ; และ บุญธรรม ศิริฤทธิ์. (๒๕๗๙). ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม. คำนำ.

๓. การให้ความหมาย สิทธิสตรี กับกรณีอ้าแดงเหมือน

กว่าศตวรรษหลังจากที่มีประกาศเรื่องอ้าแดงเหมือนออกมาครั้งแรก เชิด ทรงศรี ผู้กำกับภาพยนตร์ย้อนยุคชื่อดังนำเรื่องของเธอมาสร้างเป็นภาพยนตร์ออกฉายใน พ.ศ. ๒๕๓๗ ผู้ที่ชมภาพยนตร์จะได้อ่านข้อความสี่เหลี่ยมบนฉากสีดำที่ขึ้นมาก่อนเข้าฉาก ข้อความดังกล่าวเป็นการนำเรื่องให้ผู้ชมเข้าใจ “ภูมิหลัง” ของสิทธิและสถานภาพผู้หญิงในอดีตว่า

ก่อน พ.ศ. ๒๔๐๘
สตรีไทยถูกประเมินค่าต่ำมากในสังคม
บิดา มารดา หรือสามี
มีสิทธิตามกฎหมาย
ที่จะยกหรือขายบุตร ภรรยาของตน
แก่ผู้อื่นได้
โดยมิพักต้องถามความสมัครใจ
ดูจชายวิ้ว ชายควาย
จนมีคำกล่าวถึงสิทธิในความเป็นคน
ของสตรีไทยว่า
“ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน”^{๒๕}

ข้อความบรรทัดสุดท้ายที่ว่า “ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน” เป็นที่คุ้นหูกันอยู่ทั่วไป แม้ในปัจจุบันนั้น เป็นข้อความจากพระราชดำริของรัชกาลที่ ๔ ที่ทรงวิจารณ์กฎหมายเก่าที่อนุญาตให้ผู้ชายเสียและพ่อแม่ขายลูกได้ว่า “เมื่อพิเคราะห์ดูเหมือนผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคนไป หาเป็นยุติธรรมไม”^{๒๖} ข้อความนี้ต่อมาได้แพร่หลายในหนังสือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ตั้งแต่ราวพุทธทศวรรษ ๒๔๖๐ เมื่อเริ่มมีการเรียกร้อง “ความเสมอภาค” ให้กับผู้หญิง เช่น ในพระนิพนธ์เรื่อง “ดำริหญิง” ของพระองค์เจ้าวัลลภาเทวีในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ฉบับพิเศษ สำหรับเป็นที่ระกอกในงานเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ทรงนำข้อความนี้มาใช้ เพื่อขอให้ผู้หญิง “เลิกกระทำตัวอย่างที่เขาเรียกกันว่า “ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน” เสียสักที, เพราะความจริงเราก็คนผู้หนึ่ง, มิได้ผิดจากมนุษย์ธรรมดาไปด้วยประการใดเลย.”^{๒๗} หรือในสิ่งพิมพ์สำหรับผู้หญิงอย่างสตรีไทยในพุทธทศวรรษเดียวกันก็ปรากฏ

^{๒๕} ชมภาพยนตร์ทั้งเรื่องได้ที่ <http://www.youtube.com/watch?v=yXQYeqHyPJ8>

^{๒๖} ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องผู้ชายเสีย บิดามารดาขายบุตร. (๒๕๔๗). ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔. บรรณาธิการ โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. หน้า ๔๙๖.

^{๒๗} ดุสิตสมิต ฉบับพิเศษ สำหรับเป็นที่ระกอกในงานเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๓. (๒๕๔๑). ใน ดุสิตสมิต ฉบับพิเศษ. หน้า ๘.

ข้อความนี้ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวการเรียกร่อง “ความเสมอภาค” ของผู้หญิงในสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามแสดงตนถึงความ “คิวิไลซ์” ตามแบบตะวันตก ข้อความนี้ถูกใช้เพื่อกระตุ้นให้ผู้หญิงตระหนักในความสำคัญของตนเอง และเป็นข้อความที่ถูกเน้นย้ำอยู่ตลอดมา จนกลายเป็นข้อความสำคัญที่ใช้กันทั่วไปสำหรับเป็นภาพแทนความจริง (representation) ของสถานภาพผู้หญิงไทยในอดีต

เนื้อหาของภาพยนตร์ผูกความหมายกรณีอำแดงเหมือนกับ “สิทธิสตรี” ในโปสเตอร์โฆษณาภาพยนตร์ได้ลงข้อความว่า “เรื่องรัก เรื่องจริง! ของผู้หญิงคนแรกที่ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีในประเทศไทย” เนื้อหาของภาพยนตร์ยังตอกย้ำให้เห็นความเป็นจริงของข้อความ “ผู้หญิงเป็นควายผู้ชายเป็นคน” ที่เน้นย้ำให้เห็นว่าผู้หญิงในอดีตถูกกดขี่มาก ในบทภาพยนตร์กำหนดให้ตัวละครที่เป็นแม่และย่าของอำแดงเหมือนเป็นภาพแทนของผู้หญิงทั่วไปในสมัยรัชกาลที่ ๔ คือมีบุคลิกที่จงรักภักดีต่อผัว ยอมอยู่ใต้อุ้งตีนผัว และเป็นคนหัวเก่ายึดถือประเพณีเก่า ตรงข้ามกับบุคลิกของอำแดงเหมือนที่มี “ความคิดต่อต้านการกดขี่ทางเพศ” และ “มีความเป็นตัวของตัวเองและไม่ยอมเป็นทาสประเพณีหรือทาสสังคม ... เป็นผู้นำ กล้าพูด กล้าเสี่ยง ... ไม่ใช่ช่างทำหลัง”^{๒๔}

หลังภาพยนตร์ออกฉาย วารสารศิลปวัฒนธรรมฉบับเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ ลงบทร้อยกรองของลือเกียรติ เนื้อความตอกย้ำถึงการกดขี่ผู้หญิงในอดีต และใส่ความหมายให้กับกรณีอำแดงเหมือนว่าเป็นการต่อสู้เพื่อ “สิทธิสตรี” ความว่า

อำแดงเหมือน สตรีไทยสมัยทาส

เธอประกาศชูศักดิ์ศรีสตรีสิทธิ์

“หญิงเป็นควาย ชายเป็นคน” ทาสความคิด

แต่ชีวิตหญิงมิใช่เช่นวัวควาย

อำแดงเหมือน เธอคิดไม่เหมือนใคร

เธอย้ำเตือนสิทธิ์สตรีการมีผัว

หญิงมิใช่วัวควายซื้อขายตัว

เธอมีกลัวเธอกล้าฝ่ากฎเกณฑ์

วันนั้นหนอเธอต่อสู้เพื่อสตรี

ถึงวันนี้สิทธิ์สตรีเท่าที่เห็น

ถูกค้าขายคล้ายสินค้าน่าล้าเค็ญ

ถูกขู่เช็ญซื้อขายตัวเช่นวัวควาย^{๒๕}

^{๒๔} ธม ธาตรี; และ จันทนิภา. (๒๕๓๗). เล่มเดิม. หน้า ๑๙๑-๑๙๒.

^{๒๕} ลือเกียรติ. (๒๕๓๗, พฤษภาคม). อำแดงเหมือนกับอำแดงยุคใหม่. ศิลปวัฒนธรรม. ๑๕(๗): ๗. (ทำตัวเอียงและเน้นความตามต้นฉบับ)

ชื่อของอำแดงเหมือนเริ่มปรากฏในงานเขียนทางประวัติศาสตร์เมื่อราวพุทธทศวรรษ ๒๕๐๐ ซึ่งเป็นช่วงที่งานเขียนประวัติศาสตร์ผู้หญิงเริ่มปรากฏขึ้น งานกลุ่มนี้เริ่มปรากฏขึ้นในช่วงที่มีความเคลื่อนไหวทางความคิดเรียกร้อง “สิทธิสตรี” หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยภายใต้กระแส “สิทธิสตรี” งานเขียนประวัติศาสตร์ผู้หญิงมุ่งการตัดสินเชิงคุณค่าที่พยายามชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงมีความไม่เท่าเทียมผู้ชาย กระแส “สิทธิสตรี” ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยส่วนหนึ่งเป็นผลจากการจากการที่ไทยเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ (United Nations) เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๘๙ ที่กำลังให้ความสำคัญกับประเด็นสิทธิมนุษยชนและความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง ประกอบกับนโยบายภายในประเทศเองที่มีการส่งเสริมให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง^{๓๐} การส่งเสริมกิจกรรมของผู้หญิง และนโยบายการศึกษาของรัฐบาลที่มุ่งให้ประชากรมีคุณภาพทัดเทียมนานาชาติ ผู้หญิงจึงได้รับการศึกษามากขึ้น

- (บนซ้าย) แผ่นโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์ภาพยนตร์ เน้นให้เห็นความรักอันโรแมนติกระหว่างตัวละครเอก ทั้ง ๒ คืออำแดงเหมือนกับนายริด ซึ่งรับบทโดยจินตรา สุขพัฒน์ และสันติสุข พรหมศิริ
- (บนขวา) ฉากที่อำแดงเหมือนถูกกักขัง
- (ล่าง) ฉากอำแดงเหมือนทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์

^{๓๐} สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงก่อตั้งครั้งแรกในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรก และก่อตั้งขึ้นอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นองค์กรภายใต้การสนับสนุนของรัฐ ประกอบด้วยสตรีที่มีการศึกษา ภรรยาข้าราชการและคหบดี ครูอาจารย์ ทหารหญิง และผู้หญิงทั่วไป หน่วยงานที่มีทำนผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามเป็นประธานนี้ มีหน้าที่ในการดูแล วางโครงการ และควบคุมสตรีให้ดำเนินบทบาทตามที่รัฐกำหนด ตลอดจนเผยแพร่ความรู้ให้ผู้หญิงตระหนักถึงการเป็นแม่และแม่บ้าน กิจกรรมขององค์กรนี้ เช่น รณรงค์ให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๘๕ ที่ปิดกั้นโอกาสของผู้หญิงในการเข้ารับราชการตำแหน่งต่าง ๆ

กลุ่มสำคัญที่มีบทบาทนำทางความคิดในกระแสเรียกร้อง “สิทธิสตรี” ในสังคมไทย คือปัญญาชนสายมาร์กซิสต์ ปัญญาชนคนสำคัญในกระแสความคิดนี้คือกุหลาบ สายประดิษฐ์ และจิตร ภูมิศักดิ์^{๓๐} โดยเฉพาะคนหลังมีงานเขียนประวัติศาสตร์ผู้หญิงขึ้นสำคัญ คือ “อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย” พิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๐๐ และพิมพ์ซ้ำอีกอย่างน้อย ๓ ครั้งหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ในเรื่องนี้มีชื่อของอำแดงเหมือนปรากฏอยู่ในตอนหนึ่งด้วย

จิตรเขียนงานดังกล่าวในบรรยากาศของพุทธทศวรรษ ๒๕๙๐ ที่เกิดกระแสการปฏิวัติสังคมนิยมพร้อมกับมีการต่อต้านสงครามเวียดนามในเวลาต่อมา ในช่วงดังกล่าว วิวาทะสำคัญในสังคมการเมืองมุ่งประเด็นไปที่การวิเคราะห์ลักษณะสังคมไทย ในงานดังกล่าว จิตรวิพากษ์และโจมตีสังคมศักดินาและหลังศักดินาที่กดขี่ผู้หญิง จิตรวาดภาพว่าผู้หญิงเป็นเพียง “วัตถุบำบัดความใคร่”^{๓๑} ผู้หญิงในยุคศักดินาถูกขูดรีดถึง ๒ ชั้น คือการขูดรีดทางชนชั้นและการขูดรีดทางเพศ แม้ผู้หญิงเริ่มได้รับเสรีภาพเมื่อระบบทุนนิยมเข้ามา แต่ก็กลายเป็นสินค้ากามโภคีสาธารณะ สถานะของผู้หญิงหลังการปฏิวัติประชาธิปไตยของชนชั้นกลางยังเป็นวัตถุบำบัดความใคร่เช่นในยุคศักดินา “และดูเหมือนจะเลวร้ายลงกว่าเดิมอีกหลายเท่าด้วย”^{๓๒}

โครงเรื่องของงานมีลักษณะแบบโศกนาฏกรรม (tragedy) จิตรระบุว่าจากยุคศักดินามาผู้หญิงยังคงถูกกดขี่ จิตรเรียกร้องให้ผู้หญิงต้องต่อสู้ให้ได้มาซึ่งสิทธิต่าง ๆ อย่างรีบด่วน เป็น “ภารกิจทางประวัติศาสตร์ของมวลสตรีไทยที่เธอทั้งปวงจักต้องสู้ให้บรรลุถึงชัยชนะอันปลายนสุดทั้งนี้เพื่อกอบกู้ฐานะอันตกต่ำนับด้วยศตวรรษมาแล้วนั้นให้กลับคืนขึ้นมาอย่างบรรเจิดงดงาม”^{๓๓} ภายใต้โครงเรื่องเช่นนี้ จิตรยกกรณีอำแดงเหมือนขึ้นเป็นประจักษ์พยานแสดงให้เห็นการกดขี่ที่ระบบศักดินากระทำต่อผู้หญิง เช่นเดียวกับที่ปรากฏจากหลักฐานวรรณคดีทั้งหลายที่แสดงว่าระบบศักดินามองดูผู้หญิงในแง่กามารมณ์เท่านั้น

จิตรระบุว่าภายใต้ยุคศักดินาไม่มีผู้หญิงใดที่จะทนรับการกดขี่อย่างขมขื่นได้ตลอดไป อำแดงเหมือนจึงลุกขึ้นมาต่อสู้กับระบบคลุมถุงชน แม้จะไม่ใช่การลุกขึ้นมาต่อสู้อย่างพร้อมเพรียงของผู้หญิงทั้งมวล แต่เรื่องของเธอก็เป็น “สัญลักษณ์ หรือตัวแทนความปรารถนาที่จะต่อสู้ของหญิงไทยทั้งมวล”^{๓๔} จิตรระบุต่อว่าน่าเชื่อได้ว่าจะมีผู้หญิงที่ถูกบีบคั้นจากการคลุมถุงชนจำนวนไม่น้อยสนับสนุนให้กำลังใจการต่อสู้ของอำแดงเหมือน จิตรให้คุณค่ากับการกระทำของ

^{๓๐} จิตติมา พรอรุณ. (๒๕๓๘). การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๕๑๙. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า ๖๖-๘๓, ๑๐๓, ๑๐๗.

^{๓๑} สมชาย ปรีชาเจริญ. (๒๕๑๙). อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย. ใน ประวัติศาสตร์สตรีไทย. หน้า ๘๗, ๙๐, ๙๙, ๑๑๒, ๑๒๘, ๑๓๒, ๑๓๖, ๑๓๘.

^{๓๒} แหล่งเดิม. หน้า ๑๓๘.

^{๓๓} แหล่งเดิม. หน้า ๑๔๙.

^{๓๔} แหล่งเดิม. หน้า ๑๔๐.

เธอว่าเป็น “วีรกรรม” และเรียกเธอว่าเป็น “วีรสตรีน้อย ๆ”

จิตรวิจารณ์พระราชดำริของรัชกาลที่ ๔ ด้วยว่าแม้การต่อสู้ของอำนาจเหมือนจะทำให้ฐานะของผู้หญิงโดยเฉพาะการเลือกคู่ครองเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นบ้าง คือมีการออกกฎหมายให้ชายหญิงเลือกคู่ครองได้ตามสมัครใจ แต่ “ก็ยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการกดขี่ทั้งทางเพศ และทางชนชั้นอยู่นั่นเอง”^{๓๖} จิตรวิจารณ์พระราชดำริของรัชกาลที่ ๔ ที่ทรงระบุว่าหากเป็นผู้หญิงในตระกูลสูงรักใคร่รักพากันไปกับชายในตระกูลต่ำ ไม่ให้ตัดสินใจตามความสมัครใจของชายหญิง แต่ให้สุดแล้วแต่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงเป็นเกณฑ์ จิตรเขียนในตอนนั้นว่า

เป็นอันว่ารัชกาลที่ ๔ ได้ยอมรับไว้อย่างไม่ปิดบังทีเดียวว่า
กฎหมายของยุคศักดินา คือเครื่องมือรับใช้ความพอใจและ
ผลประโยชน์ของศักดินา และแน่นอนในการรับใช้และพิทักษ์
ผลประโยชน์ของชนชั้นศักดินานั้น ก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้อง
ข่มขี่ไพร่ ควบคู่ไปด้วย!^{๓๗}

อำนาจเหมือนในโครงเรื่องของจิตรเป็นตัวอย่างหนึ่งที่จิตรใช้แสดงให้เห็นโคกนาฏกรรมจากการกดขี่ผู้หญิงที่ยังคงดำเนินไปอยู่ เป็นงานชิ้นแรกที่โยงกรณ์อำนาจเหมือนเข้ากับการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” ซึ่งอยู่ภายใต้กรอบที่ใหญ่กว่านั้นคือการวิพากษ์สังคมศักดินาและหลังศักดินา ซึ่งสำหรับงานรุ่นหลังจิตรที่ยกเรื่องอำนาจเหมือนขึ้นมากล่าวจะต่างจากงานของจิตรในประเด็นสำคัญที่สุดคือการไม่อยู่ในประเด็น บรรยากาศ หรือความต้องการวิพากษ์สังคมศักดินาและหลังศักดินาอีกต่อไป แต่มุ่งเล่าในกรอบประวัติศาสตร์ผู้หญิง

หลังจากงานของจิตร ในช่วงเวลาภายใต้บรรยากาศหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ใน พ.ศ. ๒๕๑๖ การเรียกร้อง “สิทธิสตรี” มีความเข้มข้นมากขึ้น อันเป็นผลจากทั้งบรรยากาศประชาธิปไตยภายในประเทศ และจากปัจจัยสนับสนุนจากการที่เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๖ สหประชาชาติประกาศให้ พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นปีสตรีสากล (International Women Year) จึงเกิดการเรียกร้องให้แก้ไขกฎหมายที่จำกัด “สิทธิสตรี” มีการจัดสัมมนาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิง ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจัดพิมพ์หนังสือของกุหลาบกับจิตรที่กล่าวถึงประเด็นเรื่องผู้หญิง ตลอดจนมีการจัดพิมพ์หนังสือโดยกลุ่มนิสิตหญิง และการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงโดยกลุ่มนิสิตหญิงในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ^{๓๘}

^{๓๖} สมชาย ปรีชาเจริญ. (๒๕๑๙). เล่มเดิม. หน้า ๑๐๙.

^{๓๗} แหล่งเดิม. หน้า ๑๑๑. (เน้นความตามต้นฉบับ)

^{๓๘} จิตติมา พรอรุณ. (๒๕๓๘). เล่มเดิม. หน้า ๑๕๔-๑๕๖, ๑๖๘, ๑๘๘-๑๘๙, ๒๕๕.

งานวิชาการหลายเรื่องทั้งประวัติศาสตร์ผู้หญิงและประวัติศาสตร์กฎหมายเอ่ยชื่อ
 อ้างอิงเหมือนในฐานะผู้หญิงที่ต่อสู้เพื่อ “สิทธิสตรี” จนเป็นเรื่องปกติ เช่น วิทยานิพนธ์สาขา
 ประวัติศาสตร์ของลำพวรรณ น่วมบุญลือ เรื่องสิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยใน
 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๕๑๙) ซึ่งต่อมาพิมพ์เป็นหนังสือในชื่อสิทธิและหน้าที่ของ
 สตรีตามกฎหมายไทย (พ.ศ. ๒๕๒๓) เรียกอ้างอิงเหมือนเป็น “หญิงไทยคนแรกที่ต้องสู้เพื่อ
 สิทธิสตรี”^{๙๙} ส่วนในยุคหลัง เช่น งานของมาลี พุกษ์พงศาวิไล นักวิชาการนิติศาสตร์สายสตรี
 นิยม เรื่องย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง (พ.ศ. ๒๕๕๑) กล่าวว่ากรณีอ้างอิงเหมือน
 เป็นการเรียกร้องสิทธิในการตัดสินใจของผู้หญิง ที่ในปัจจุบันเรียกว่าสิทธิในอัตตวิญฉัยและ
 เจตจำนงเสรี (right to self-determination and free will) และเป็นจุดเริ่มต้นของการ
 ผ่อนคลายอำนาจอิสรระของบิดามารดาเหนือบุตร^{๑๐} และวิทยานิพนธ์สาขานิติศาสตร์ของพนารัตน์
 มาศฉมาดล เรื่องสิทธิเสรีภาพของสตรีไทยภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญา
 สิทธิราชย์ (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงการเปลี่ยนแปลงการ
 ปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕) (พ.ศ. ๒๕๕๑) ยกย่องอ้างอิงเหมือนเป็น “หญิงไทยคนแรกที่ต้องสู้
 เพื่อสิทธิของสตรีในการเลือกคู่ครอง” และระบุว่า “สิทธิในการเลือกคู่ของสตรีสามัญชน เป็น
 สิทธิที่เกิดขึ้นจากการเรียกร้องของสตรีผู้หนึ่ง” คืออ้างอิงเหมือน^{๑๑}

ส่วนที่เป็นงานเขียนสารคดีประวัติศาสตร์ เช่น งานของประยูทธ สิทธิพันธ์ เรื่อง
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม (เล่มต้น) (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวว่าควรถือ “พระราช
 บัญญัติลัทธิ” และประกาศทรงอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในลาออกได้ของรัชกาลที่ ๔ เป็น
 “เอกสารเชิดชูสิทธิสตรีฉบับแรกของสยาม”^{๑๒} และบทความของหลวงฤทธิ นฤบาล เรื่อง
 “อ้างอิงเหมือน สตรีไทยคนแรกที่ลุกขึ้นต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี” ในวารสารของกรมการฝึกหัดครู
 ชื่อครูปริทัศน์ (พ.ศ. ๒๕๒๔) ยกอ้างอิงเหมือนให้เป็น “หญิงไทยคนแรกที่กล้าลุกขึ้นต่อสู้เพื่อ
 สิทธิสตรีอย่างแท้จริง”^{๑๓} ส่วนงานที่แพร่หลายที่สุดเมื่อดูจากจำนวนครั้งที่พิมพ์คืองานของ

^{๙๙} ลำพวรรณ น่วมบุญลือ. (๒๕๑๙). สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์
 อ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า ๙๘.

^{๑๐} มาลี พุกษ์พงศาวิไล. (๒๕๕๑). ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง. หน้า ๑๔๓-๑๔๔, ๒๐๒.

^{๑๑} พนารัตน์ มาศฉมาดล. (๒๕๕๑). สิทธิเสรีภาพของสตรีไทยภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕). วิทยานิพนธ์ น.ม.
 (นิติศาสตร์). หน้า ๘๙-๙๐, ๑๐๐.

^{๑๒} ประยูทธ สิทธิพันธ์. (๒๕๑๖). เล่มเดิม. หน้า ๒๒๘-๒๔๐.

^{๑๓} หลวงฤทธิ นฤบาล. (๒๕๒๔, มีนาคม). อ้างอิงเหมือน สตรีไทยคนแรกที่ลุกขึ้นต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี. ครูปริทัศน์. ๖: ๖๓.

กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร เรื่องร้อยเรียงเวียงวัง และของวิบูล วิจิตรวาทการ เรื่องเรื่องสนุก
ในแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า ซึ่งทั้ง ๒ เรื่องกล่าวถึงอำแดงเหมือนในทำนองเดียวกัน

นับจากงานของจิตรจนถึงงานรุ่นหลังที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น อำแดงเหมือนกลายเป็นตัวละครสำคัญที่ถูกใช้เป็นประจักษ์พยานแห่งการเกิดขึ้นของการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” ที่มี “ภูมิหลัง” ย้อนกลับไปได้ไกลถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ งานข้างต้นล้วนกล่าวถึงอำแดงเหมือนตรงกันในฐานะผู้หญิง “คนแรก” ที่เรียกร้อง “สิทธิสตรี” ซึ่งให้เห็นฐานะทางประวัติศาสตร์ของอำแดงเหมือนตามความเข้าใจทั่วไป นอกจากนี้ ในการผลิตซ้ำเรื่องอำแดงเหมือนผ่านรูปแบบภาพยนตร์ก็ทำให้วีรกรรมของอำแดงเหมือนกลายเป็นละคร (dramatization) ที่ผู้ชมสามารถสัมผัสหรือเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครอำแดงเหมือนที่ถูกกดขี่ ซึ่งอยู่นอกเหนือไปจากที่มีระบุไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ผู้อ่านไม่อาจเข้าถึงอารมณ์ของบุคคลในประวัติศาสตร์และจินตนาการภาพขึ้นเสมือนการชมภาพยนตร์ เธอถูกทำให้มีตัวตนที่กระจ่างชัดกว่าที่มีระบุผ่านตัวอักษรในหลักฐานทางประวัติศาสตร์

๔. ความ “ผิดฝาผิดตัว” ของการให้ความหมาย “สิทธิสตรี” ในกรณีอำแดงเหมือน

การตีความกรณีอำแดงเหมือนถวายฎีกาใน พ.ศ. ๒๔๐๘ ให้เป็นเรื่องการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” แทบจะกลายเป็น “ความจริง” (truth) ทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อได้ ไม่ต้องพิสูจน์กันอีกต่อไป จนสามารถผลิตซ้ำตัวเองได้ ความเข้าใจเช่นนี้ได้พราง “ข้อเท็จจริง” (fact) ที่ว่าการผูกโยงเรื่องของเธอเข้ากับประเด็น “สิทธิสตรี” เป็นการตีความทางประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่ใช่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่จริงในอดีตโดยตัวของมันเอง เพราะแนวคิด “สิทธิสตรี” ในสังคมไทยเพิ่งเกิดขึ้นในช่วงราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ ฉะนั้นการสร้าง “ภูมิหลัง” ของการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” ให้ย้อนกลับไปได้ไกลถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยใส่ความหมายให้กับกรณีอำแดงเหมือนว่าเป็นการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” ครั้งแรกจึงเป็นเรื่องที่ “ผิดฝาผิดตัว”

กรณีอำแดงเหมือนที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับประเด็น “สิทธิสตรี” ในงานเขียน “อดีตปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย” ของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเขียนขึ้นภายใต้กระแสการปฏิวัติสังคมนิยมชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นเครื่องยืนยันถึงการมีตัวตนและความชอบธรรมของการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” การเขียนประวัติศาสตร์ผู้หญิงภายใต้กระแสสังคมนิยมมาร์กซิสต์นี้เป็นลักษณะเด่นของงานศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงในยุโรปทั้ง

เยอรมนี อังกฤษ ฝรั่งเศส และเนเธอร์แลนด์ช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๗๐ (ราวพุทธทศวรรษ ๒๕๑๐) ที่ให้ความสนใจกับเรื่องของผู้หญิงชนชั้นแรงงาน (proletarian)^{๔๔}

การให้ความหมาย “ลิตธิสตรี” ต่อกรณีอำนาจเหมือนมีปัญหาอย่างน้อย ๒ ประการ ประการแรก การมองอำนาจเหมือนในฐานะเป็น “ต้นกำเนิด” หรือการเรียกร่อง “ลิตธิสตรี” ครั้งแรกกว่ามีความสับสนเนื่องถึงปัจจุบันนั้นเป็นการพยายามสืบสาวให้เห็นถึงต้นกำเนิด “ลิตธิสตรี” ไปไกลเกินจริง จึงไม่มีงานชิ้นใดที่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสับสนเนื่องจากกรณีของอำนาจเหมือนมาสู่การเรียกร่อง “ลิตธิสตรี” ในปัจจุบันได้ หรือกรณีอำนาจเหมือนเป็นมูลรากให้มีการพัฒนามาสู่การเรียกร่อง “ลิตธิสตรี” ในปัจจุบันเช่นไร

ประการถัดมา คือเป็นไปได้เลยที่ตัวอำนาจเหมือนเองมีสำนึกการเรียกร่อง “ลิตธิสตรี” เพราะนี่เป็นแนวคิดใหม่ในสังคมไทยที่เพิ่งเข้ามาพร้อมกับการรับอิทธิพลทางความคิดแบบตะวันตกช่วงราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นอย่างช้า^{๔๕} และขณะที่ “ลิตธิสตรี” นั้นเป็นเรื่องระดับสังคมที่เคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะ แต่อำนาจเหมือนนั้นเรียกร่องในระดับปัจเจก

^{๔๔} Sylvia Paletschek; and Bianka Pietrow-Ennker. (2004). Women's Emancipation Movements in Europe in Long Nineteenth Century: Conclusions. In *Women's Emancipation Movement In the Nineteenth Century: A European Perspective*. p. 303. ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของโลกตะวันตก ประวัติศาสตร์ว่าด้วยขบวนการปลดปล่อยผู้หญิง (women's emancipation) ถูกกำกับโดยทฤษฎีทางการเมืองและจิตวิญญาณแห่งยุคสมัย และทิศทางของการศึกษาก็ขึ้นอยู่กับวิธีวิทยา (methodology) และชนบทของประวัติศาสตร์นิพนธ์แห่งชาติ ลักษณะเด่นของการศึกษาในแต่ละช่วงจึงแตกต่างกันไปในคริสต์ทศวรรษ ๑๙๗๐ การศึกษาจะได้รับอิทธิพลจากนักสังคมนิยมแนวมาร์กซิสต์ ในคริสต์ทศวรรษ ๑๙๘๐ การศึกษาเน้นไปเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และนับจากคริสต์ทศวรรษ ๑๙๙๐ ทิศทางการศึกษาพัฒนาขึ้นบนฐานของการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse) และการรื้อสร้าง (deconstruction) ซึ่งสืบเนื่องมาจากการรับแนวทางการวิพากษ์ของนักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม (poststructuralist) มาใช้ ดู *Ibid.* pp. 301-305.

^{๔๕} ในโลกตะวันตก ตลอดสมัยวิกตอเรียน (Victorian Age) ซึ่งร่วมสมัยกับรัชกาลที่ ๔-๕ ในอังกฤษมีเพียงการเรียกร่องลิตธิในการเลือกตั้งของผู้หญิง วัฒนธรรมแบบวิกตอเรียนนั้นแบ่งแยกพื้นที่และบทบาทระหว่างชายและหญิงชัดเจน ผู้ชายเท่านั้นที่จะมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ขณะที่ผู้หญิงถูกจำกัดอยู่ในพื้นที่ส่วนตัวคือบ้าน ดังที่บทกวีของอัลเฟรด ลอร์ด เทนนิสัน (Alfred Lord Tennyson) ที่ชื่อ “The Princess” กล่าวว่า

Man for the field and woman for the hearth;
for the sword, and for needle she;
Man with the head, and women with the heart;
Man to command, and woman to obey;
All else is confusion.

กระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๙๒ งานเขียนเล่มสำคัญที่เรียกร่อง “ลิตธิสตรี” จึงปรากฏขึ้น คือ *Le Deuxième Sexe* ของซีโมน เดอ โบวัวร์ (Simone de Beauvoir) หรือในสหรัฐอเมริกา การเรียกร่อง “ลิตธิสตรี” ก็แพร่หลายไปทั่วในราวพุทธทศวรรษ ๒๕๐๐ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากหนังสือ *Feminine Mystique* ของเบ็ตตี ฟรีแดน (Betty Freidan) ซึ่งบอกเล่าให้สังคมรู้ว่าผู้หญิงตกเป็นเหยื่อของผู้ชาย และสังคมได้ยึดเยียดความคิดผิด ๆ ให้เชื่อกันว่าความสุขของผู้หญิงมาจากการเป็นแม่และเมียเท่านั้น ใน พ.ศ. ๒๕๐๖ จึงมีการตั้งองค์การสตรีแห่งชาติ (The National Organization for Women; NOW) ขึ้น จนเมื่อใน พ.ศ. ๒๕๑๕ รัฐสภาสหรัฐอเมริกาจึงได้ผ่านรัฐบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมสิทธิที่เท่าเทียมกัน (The Equal Right Amendment; ERA) โดยห้ามถือเอาเพศเป็นเกณฑ์ในการปฏิเสธหรือตัดทอนสิทธิต่าง ๆ ของผู้คนตามกฎหมาย

เท่านั้น กล่าวคือการร้องทุกข์ของอำเภอเมืองไม่ได้อยู่ในกรอบเพื่อการยกระดับชีวิตของผู้หญิงทั่วไป แต่คือการร้องทุกข์ว่าเธอต้องเผชิญทุกข์แสนสาหัสอันไม่อาจทนได้อีกต่อไป ซึ่งเป็นกรอบที่รัฐจารีตเปิดโอกาสให้ราษฎรทำได้ ฉะนั้นความเป็นไปได้ของการยื่นให้เรื่องการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” เก้าแก่ไปจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้นจึงเป็นเรื่อง “ผิดฝาผิดตัว”

นอกจากการตีความเรื่องอำเภอเมืองให้เป็นการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” จะ “ผิดฝาผิดตัว” แล้ว การมุ่งตีความว่าพระราชดำริของรัชกาลที่ ๔ ที่ทรงเห็นว่าผู้หญิงสามัญชนที่อายุถึง ๒๐ ปีแล้วควรเลือกคู่เองได้ การประกาศห้ามผัวชายเมียหรือพ่อแม่ชายลูกโดยปราศจากความยินยอมของเจ้าตัวผู้จะถูกขาย และการทรงอนุญาตให้ฝ่ายในทูลลาออกได้เป็นการพระราชทาน “สิทธิสตรี” ก็เป็นปัญหาเช่นกัน ควรเข้าใจว่าแม้รัชกาลที่ ๔ จะทรงเคยใช้คำว่า “liberty” และ “free” ในความหมายว่า “เสรีภาพ” และ “เสรี” ก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ทรงให้ความสำคัญกับเรื่องความยุติธรรมเป็นสำคัญ^{๖๖} ไม่ใช่การพระราชทาน “สิทธิสตรี” พระราชดำริของพระองค์แสดงถึงการเปลี่ยนแนวคิดเรื่อง “สิทธิ” ในสังคมไทย กล่าวคือในรัชกาลของพระองค์ “สิทธิ” ของราษฎรจะโน้มเอียงมาในทางที่เป็นของปัจเจกชน ต่างจากก่อนหน้านี้ที่คำนี้มีความหมายในแง่อำนาจที่ผู้ใหญ่มีเหนือผู้น้อย นั่นคือเดิม “สิทธิ” ของราษฎรต้องอิงอยู่กับอำนาจของมูลนายที่ตนสังกัดอยู่

ย้อนขึ้นไปถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ผลจากการขยายตัวทางการค้าทำให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมมีลักษณะ “เสมอภาค” ขึ้น ชะตาชีวิตของคนส่วนหนึ่งไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจศักดินาและบุญบารมีต่อไป ในเรื่องผู้หญิงนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๑) ทรงพระราชดำริถึงการที่แม่ภิกษุณีที่เป็นอรหันต์ก็ต้องให้ภิกษุที่บวชได้วันเดียวว่า “สมเด็จพระพุทธเจ้าไม่เอาธรรมเปนประมาณ เอาบุรุษเปนประมาณกว่าสตรีหรือ”^{๖๗} แสดงถึงการเริ่มก่อตัวทางความคิดเรื่อง “สิทธิ” เหนือร่างกายของผู้หญิง กรณีของอำเภอเมืองเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคมของยุคสมัยเช่นว่านี้ การถวายนฎีกาของอำเภอเมืองจึงสะท้อนถึงลักษณะความเป็นปัจเจกชนที่ยังผลต่อความคิดและตัวตนของผู้หญิง

^{๖๖} ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (๒๕๔๙). กำเนิดการเมือง และความยุติธรรมในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์; และ แนวพระราชดำริ เรื่องทาสและเสรีภาพ ของรัชกาลที่ ๔. ใน *ความคิดการเมืองไพร่กระฎุมพีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์*. หน้า ๑๐๕, ๑๒๑. รัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชขอรธาดิบายเรื่องที่มาและความหมายของความยุติธรรมไว้ในพระราชนิพนธ์ขนาดสั้นของพระองค์ เรื่อง “นานาธรรมวิจารณ์” ทรงให้ความสำคัญกับจุดมุ่งหมายทางการเมืองที่เป็นเรื่องทางโลกคือความยุติธรรม ไม่ใช่เป้าหมายที่เป็นเรื่องทางธรรมตามความคิดเรื่องระบบจักรวาลดั้งเดิม ดูพระราชนิพนธ์นี้ได้ที่ *ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทยในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒*. (๒๕๑๒). (พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางแจ่มวิสาสอน (ผิน นิยมเหตุ) ณ เมรุวัดสังข์กระจาย ธนบุรี วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒).

^{๖๗} สายชล สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๖). *พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒)*. หน้า ๑๑๖.

จุนโกะ โคอิซุมิ (Junko Koizumi) เสนอว่ามีนัยอื่นที่แฝงอยู่ในพระราชดำริของรัชกาลที่ ๔ ที่ดูคล้ายจะเป็นการยกสถานภาพของผู้หญิงให้ดีขึ้นกว่าเดิม โคอิซุมิได้ชี้ให้เห็นว่าก่อนเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ ๔ ในช่วงรอยต่อของพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ สถานภาพของผู้หญิงไม่ได้เลวร้าย แม้ตามกฎหมายฝ่ายชายดูเหมือนจะมีอำนาจบังคับฝ่ายหญิง แต่ก็ไม่หมายความว่าหลักความยินยอมทั้ง ๒ ฝ่าย (mutual consent) จะไร้ความหมายในทางปฏิบัติ ดังเห็นได้จากการที่ผู้เป็นเมียและแม่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการทรัพย์สินและการแต่งงานของลูกสาว^{๔๘} โคอิซุมิชี้ว่าเมื่อสังคมบริบทประกอบกันจะเห็นถึงเจตนาที่แท้จริงของรัชกาลที่ ๔ นั่นคือพระราชดำริของพระองค์วางอยู่บนสำนึกเรื่องชนชั้น (class consciousness) และสำนึกแบบปิตาธิปไตย (patriarchal consciousness) พระราชดำริของพระองค์เป็นการสร้างมโนทัศน์ (concept) เรื่องการแต่งงาน ครอบครัว และการสืบสกุลขึ้น^{๔๙} เห็นได้จากพระราชดำริของพระองค์ที่เกี่ยวกับการเลือกคู่ครองของผู้หญิงชนชั้นสูงและล่างมีความแตกต่างกัน การที่ทรงจำแนกลำดับชั้นของผู้หญิงให้ชัดเจนขึ้นกว่าเก่า การปรับปรุงฝ่ายในที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อแสดงถึงการมีอารยะเป็นสำคัญที่สุด แต่คือการพยายามแข่งขันเอาชนะวังหน้าผู้ได้รับความนิยมนเหนือกว่าพระองค์ และการที่ทรงพยายามเน้นการสืบสกุลและรับมรดกจากฝ่ายพ่อเป็นสำคัญ

กล่าวเฉพาะพระราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ ๔ ที่ทรงตัดสินให้อำแดงเหมือน “ตกเปนภรรยาชายชู้เดิมตามสมัค” และ “ให้ชายชู้เดิมเสียเบี้ยละเมิดให้บิดามารดาหญิงซึ่งหนึ่ง ใช้ชายผู้ที่ได้หญิงนั้น ด้วยบิดามารดายอมยกให้สืบต่าสิ่ง”^{๕๐} คือให้ชายชู้เดิมคือนายริดเสียเบี้ยละเมิดแก่พ่อแม่อำแดงเหมือนและชดใช้เงินแก่ชายผู้ที่พ่อแม่อำแดงเหมือนยกเธอให้คือนายภูด้วย พระราชวินิจฉัยเช่นนี้แม้จะถูกต้อง แต่ก็ไม่ทั้งหมด ธาวิต สุขพานิชชี้ว่าตาม “พระไอยการลักษณะผัวเมีย” ในกฎหมายตราสามดวงต้องปรับใหม่ทวิคูณพ่อแม่อำแดงเหมือนในฐานะที่ยกลูกสาวให้นายภูโดยไม่ถามความสมัครใจของลูกสาวเสียก่อนด้วย^{๕๑} การขึ้นประเด็นของธาวิตเป็นการท้าทายความเข้าใจทั่วไปที่ว่าในอดีตพ่อแม่มีอำนาจในการบังคับให้ลูกสาวแต่งงาน ส่วนลูกสาวก็ไม่มีสิทธิในการเลือกคู่ครองตามความพอใจ และยังท้าทายการยกย่อง

^{๔๘} Junko Koizumi. (2000). From a Water Buffalo to a Human Being: Women and the Family in Siamese History. In *Other Pasts: Women, Gender and History in Early Modern Southeast Asia*. pp. 256-262.

^{๔๙} *Ibid.* pp. 264, 268.

^{๕๐} ราชกิจจานุเบกษา รัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖. (๒๕๔๐). หน้า ๓๒๓.

^{๕๑} ธาวิต สุขพานิช. (๒๕๔๔). ๑๐๘ เรื่องที่หญิงไทยควรรู้ (แต่ไม่เคยรู้ เพราะหลงนึกว่ารู้ ๆ ดีกันอยู่แล้ว). หน้า ๕๓. “พระไอยการผัวเมีย” ระบุว่ากรณีชายหญิงรักใคร่กันโดยพ่อแม่หญิงไม่รู้ มีชายอื่นมาสู่ขอหญิงโดยมีขันหมาก พ่อแม่หญิงกีดกันให้ เมื่อถึงกำหนดออกเรือนหญิงไม่ยอม และชายชู้เดิมได้พาหญิงไป ให้ปรับใหม่พ่อแม่หญิงทวิคูณค่าขันหมากและชดใช้ค่าขันหมากด้วย ส่วนชายที่พาหญิงไปต้องจ่ายใหม่แก่พ่อแม่หญิงเป็นเบี้ยขมา ดูเพิ่มเติมที่ กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒ ฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแก้ไขปรับปรุงใหม่. (๒๕๔๘). (กรุงเทพฯ: สุภาพใจ).

พระราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ ๔ ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงาน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อผู้หญิงมากขึ้นด้วย ซึ่งความเข้าใจทั่วไปเช่นนี้เป็นการดึงเอาตัวบท (text) ของเอกสารออกจากบริบท (context) ของยุคสมัย อีกทั้งยังตัดตอนเอาเพียงบางส่วนของเอกสารมาแล้ว โดยละเลยที่จะพิจารณาพระราชดำริที่ทรงวางเกณฑ์ปฏิบัติแตกต่างกันระหว่างครอบครัวขุนนางและครอบครัวราษฎรในกรณีการเลือกคู่ของหญิงและการแบ่งบุตรที่พ่อแม่หย่ากัน

ถาวิตยังวิจารณ์ความเข้าใจทั่วไปที่โน้มเอียงไปในทางที่เห็นว่าผู้หญิงไทยในอดีตต่ำต้อยด้อยสิทธิเหลือเกินว่าเป็นการยกพฤติกรรมผู้ชายที่ทำทารุณกรรมต่อผู้หญิงมาเป็นข้อพิสูจน์ว่าผู้หญิงไม่สิทธิใด ๆ ตามประเพณี โดยไม่สงสัยเลยว่าพฤติกรรมเลวร้ายนั้นเป็นการละเมิดต่อสิทธิของผู้หญิง ซึ่งเป็นข้อบกพร่องของการศึกษาเรื่อง “ลิตธิสตรี” ที่ผ่านมา

๕. แล้วจะหาทางเข้าใจใหม่ต่อกรณีอำแดงเหมือนอย่างไร?: “ภาวะสมัยใหม่” กับตัวตนและความคิดของผู้หญิงคนหนึ่ง

การพินิจกรณีอำแดงเหมือนผ่านบริบทของสังคมไทยต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ที่กำลังตั้งเผชิญและรับ “ภาวะความทันสมัย” (modernity) แบบตะวันตกเข้ามาเป็นเป้าหมายทางสังคม ซึ่งยังผลต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดและตัวตนของผู้หญิงอาจเป็นหนทางนำไปสู่ความเข้าใจในการกระทำของเธอมากกว่าการพินิจผ่านแว่น “ลิตธิสตรี” ที่มุ่งการตัดสินเชิงคุณค่าต่ออดีต ทั้งนี้ เพื่อจะไม่เป็นการใช้ปัจจุบันไปตัดสินอดีต ดังที่โจฮัน กอดฟริค แฮร์เดอร์ (Johann Gottfried Herder) นักประวัติศาสตร์สกุลโรแมนติก (romanticism) เตือนไว้ว่าการนำมาตรฐานของคนในยุคหนึ่งมาตัดสินคนอีกยุคหนึ่งนั้นไม่ถูกต้อง แต่ “ให้ประเมินอุปนิสัยการณ์ในประวัติศาสตร์โดยใช้ความเข้าใจในจิตวิญญาณ (spirit) ความหมายของยุคสมัยนั้น ๆ”^{๕๒}

สังคมไทยในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นรอยต่อระหว่างยุค “ก่อนสมัยใหม่” (pre-modern) กับ “สมัยใหม่” (modern) ซึ่งในช่วงรอยต่อนี้สังคมไทยได้เผชิญและรับ “ภาวะความทันสมัย” แบบตะวันตกเป็นเป้าหมาย กล่าวคือเมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ ๒๕ สังคมจารีตที่มีพลวัตภายในอย่างสำคัญตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์อันเนื่องจากการขยายตัวทางการค้าและความเสื่อมคลายลงของระบบความสัมพันธ์แบบมูลนาย-ไพร่ได้เผชิญการทำลายจากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาแบบใหม่จากโลกตะวันตก สังคมไทยจึงอยู่ระหว่าง ๒ ขั้วของความก้าวหน้าแบบตะวันตกกับขนบธรรมเนียมเดิม การเผชิญหน้าที่ล่อแหลมซึ่งนำไปสู่

^{๕๒} พรภิรมณ์ เชียงกุล. (๒๕๔๘, กันยายน-ธันวาคม). ปรัชญาและการเขียนประวัติศาสตร์สกุลโรแมนติซิสม์. *สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. ๓๑: ๓๘.

การบูรณาการภายในรัฐ การเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และการทวีความสำคัญยิ่งขึ้นของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา รูปการเหล่านี้ล้วนยังผลให้หมโนทัศน์ปัจเจกชนเริ่มก่อตัวและทวีความสำคัญขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อตัวตน ความคิด และชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม^{๕๓} สำหรับผู้หญิงก็คือพวกเธอเริ่มที่จะดำเนินชีวิตตามความ “สมัครใจ” มากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งอ้าแแดงเหมือนเป็นคนหนึ่งที่ยังคงจะทำตามความ “สมัครใจ” ของตนเองก็เพราะเธอมีความคิดและตัวตนที่เริ่มเป็นอิสระขึ้นนั่นเอง

งานศึกษาทางประวัติศาสตร์ ๒ เรื่องของฮอง ลิซา (Hong Lysa) คือ “อิสระภาพกับความเป็นตัวของตัวเองของผู้หญิงคนหนึ่งในสยามคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙” (พ.ศ. ๒๕๓๔)^{๕๔} กับ **Looking at Nineteenth-Century Siamese Women from Police Files Between Wang and Muang at the Margins of Social Change** (พ.ศ. ๒๕๓๙)^{๕๕} เป็นตัวอย่างที่ดีของการศึกษาในแนวทางนี้ ลิซาชี้ให้เห็นว่า “ภาวะความทันสมัย” มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตัวตนและความคิดของผู้หญิง ในเรื่องแรก ลิซาแสดงให้เห็นว่าอ้าแแดงพริ้งสามารถอาศัยประโยชน์จากการเข้าเป็นสมาชิกชุมชนชาวตะวันตกด้วยการแต่งงาน เพื่อให้ได้รับอำนาจคุ้มครองจากกงสุลตะวันตก เช่นเดียวกับในเรื่องหลัง ลิซาได้ยก ๔ กรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ชีวิตคาบอยู่ระหว่าง “วัง” กับ “เมือง” หรือก็คือระหว่างโลกภายในที่อิงอยู่กับระบบจารีตเดิมกับ “ภาวะความทันสมัย” ของโลกภายนอกของผู้หญิงราชินิกุลที่มีชีวิตอยู่ชายขอบจากทั้งอำนาจและความมั่งคั่งกับผู้หญิงที่สามารถเข้าสู่เขตวังได้มาแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงสามารถอาศัยช่องทางดังกล่าวให้เป็นประโยชน์กับการดำเนินชีวิตของพวกเธอ เช่น หม่อมเจ้าอรที่แต่งงานกับสามัญชนและกลายเป็นทาสติดหนี้ เธอออกจากวังไปนานถึง ๒๕ ปี แล้วกลับมาขอรับเบี้ยหวัดรายปีจากวังหรือกรณีตุ่นแก้ว สาวชาววังที่อาศัยการคุ้มครองจากกงสุลอังกฤษให้พ้นจากอำนาจของวังที่ตามจับเธอ เพราะเธอหลบออกจากวังไปหลังถูกลวงว่าจะได้แต่งงานกับผู้ที่มีบรรดาศักดิ์

สำหรับกรณีอ้าแแดงเหมือนในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่ถูกพ่อแม่บังคับให้แต่งงานกับชายที่เธอไม่เคยรัก แต่เธอก็ไม่ยินยอม จนเป็นเหตุบานปลายถึงขั้นที่เธอต้องถูกกักขัง ซึ่งเกิดขึ้นก่อนกรณีตัวอย่างสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ ลิซายกขึ้นมา นั้น อ้าแแดงเหมือนไม่อาจอาศัยประโยชน์จากสถานภาพการเป็นสามัญชนของเธอหรือหันหน้าไปพึ่งอำนาจตะวันตกให้คุ้มครองหรือรับรองการจะสามารถทำตามความ “สมัครใจ” ได้ ซึ่งในกรณีของเธอก็คือการจะเลือกคู่ครอง

^{๕๓} ดูเพิ่มเติมที่ Hong Lysa. (2008). Invisible Semicolony: The Postcolonial Condition and Royal National History in Thailand. *Postcolonial Studies*. 11(3): 315-327.

^{๕๔} ฮอง ลิซา. (๒๕๓๔, ตุลาคม). อิสระภาพกับความเป็นตัวของตัวเองของผู้หญิงคนหนึ่งในสยามคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙. แปลโดย วรุณี ไอลธารมย์. *จุลสารไทยคดีศึกษา*. ๘(๑): ๕-๗.

^{๕๕} Hong Lysa. (1996). *Looking at Nineteenth-Century Siamese Women from Police Files Between Wang and Muang at the Margins of Social Change*. pp. 1-17.

ได้โดย “สมัครใจ” อำนาจเดียวที่เธออาจพึงได้ก็คือพระราชอำนาจของกษัตริย์คือรัชกาลที่ ๔ ผู้ทรงพยายามแสดงพระองค์ต่อโลกตะวันตกว่าสยามของพระองค์นั้นหาได้ล้าหลังไม่ ซึ่งพระองค์ก็มีพระราชวินิจฉัยให้อำนาจเหมือนสมควรเลือกคู่เองได้ตามความ “สมัครใจ”

ความส่งท้าย

บทความนี้ไม่ได้ประสงค์จะลดทอนความสำคัญของอำนาจเหมือนลงจากฐานะผู้หญิง “ผู้สร้างประวัติศาสตร์” แห่งการเรียกร้อง “สิทธิสตรี” ให้ลงมาเป็นเพียง “ผู้ถูกประวัติศาสตร์สร้าง” หากแต่ตั้งใจจะสืบสาวให้เห็นความเป็นมาของการใส่ความหมาย “สิทธิสตรี” ลงไปในกรณีอำนาจเหมือน เรื่องของเธอที่เคยปรากฏอยู่เพียงในหนังสือที่มีไว้เพื่อ “ประดับตู้ดูงาม” จึงกลายเป็น “เอกสารเขตชลูสิทธิสตรีฉบับแรกของสยาม” และออกมาโลดแล่นในจอภาพยนตร์ เพื่อยืนยันว่าผู้หญิงล้วนต่ำต้อยด้อยสิทธิและมีการกดขี่สตรีเพศมาแต่ครั้งอดีต การใส่ความหมายที่ “ผิดฝาผิดตัว” นี้เป็นการมองปัญหา “สิทธิสตรี” ในเชิงสืบเนื่องมากเกินไปว่าดำรงอยู่มาแต่โบราณกาล บทความนี้เห็นว่าการจะสืบสาวหา “ต้นกำเนิด” ของปัญหา “สิทธิสตรี” อาจต้องอาศัยการพิจารณาเชิงความเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยอันซับซ้อนอีกมากมายของสังคมสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชนชั้น ขาดิพันธุ์ วิทยาศาสตร์ การแพทย์สมัยใหม่ อุตสาหกรรม และอุดมคติเรื่องครอบครัว ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคืออุดมการณ์ความเป็นชาติและความเป็นไทยที่ถูกสร้างขึ้นและมีส่วนอย่างสำคัญต่อการกำหนดกรอบวิธีคิดของคนในสังคมว่ามีผลต่อการสร้างความเหลื่อมล้ำทางเพศอย่างไร

บรรณานุกรม

- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากูร. (๒๕๔๓). ร้อยเรียงเวียงวัง. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- จิตติมา พรอรุณ. (๒๕๓๘). การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๕๑๙. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. (๒๕๔๗). ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย; และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ดุสิตสมิต ฉบับพิเศษ สำหรับเป็นที่ระบุกในงานเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๓. (๒๕๕๑). ใน ดุสิตสมิต ฉบับพิเศษ. หน้า ๑-๕๐. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย.
- ธนาพล ลิมอภิชาติ; และ วริศา กิตติคุณเสรี. (๒๕๕๑, ตุลาคม-ธันวาคม). ประวัติศาสตร์และการเมืองของวาทกรรมหนังสือดี. **อำนาจ**. ๑(๓): ๓๘-๖๐.

- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (๒๕๔๙). **ความคิดการเมืองไพร่กระฎุมพีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธม ธาตรี; และ จันนิภา. (๒๕๓๗). **บทภาพยนตร์เรื่องอำแดงเหมือนกับนายริด.** กรุงเทพฯ: สุนทรอาน.
- ธาวิต สุขพานิช. (๒๕๔๔). **๑๐๘ เรื่องที่หญิงไทยควรรู้ (แต่ไม่เคยรู้ เพราะหลังนี้กว่ารู้ ๗ ตีกันอยู่แล้ว).** กรุงเทพฯ: ฟ็อดบุ๊คส์ พับบลิก.
- ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๗.** (๒๔๖๖). ม.ป.ท.: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖).
- ประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), หลวง, ผู้รวบรวม. (๒๔๗๔). **ประชุมกฎหมายไทย ภาค ๔.** พระนคร: โรงพิมพ์นิติสาร.
- พนารัตน์ มาศណမာดล. (๒๕๕๑). **สิทธิเสรีภาพของสตรีไทยภายใต้การปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕).** วิทยานิพนธ์ น.ม. (นิติศาสตร์). กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรภิรมณ์ เชียงกุล. (๒๕๔๘, กันยายน-ธันวาคม). **ปรัชญาและการเขียนประวัติศาสตร์สกุลโรแมนติซิสม์. สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.** ๓๑: ๓๓-๔๐.
- พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔.** (๒๔๓๔). ม.ป.ท.: โรงอักษรพิมพ์การ.
- พระราชบัญญัติแลประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๓.** (๒๔๓๘). ม.ป.ท.: โรงอักษรพิมพ์การ.
- แพทริค โจรี. (๒๕๔๗, กรกฎาคม). **สืบสาวกำเนิดหอสุมุดแห่งชาติ: หนังสือกับความเป็นชาติ.** แปลโดย ประจักษ์ ก้องกีรติ. **ศิลปวัฒนธรรม.** ๒๕(๙): ๑๑๒-๑๒๓.
- มาลี พฤษพงษ์สาวลี. (๒๕๕๑). **ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ; และ โครงการสตรีและเยาวชนศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๔.** (๒๕๓๗). กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายประกอบ หุตะสิงห์ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ ๒๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๗).
- ราชกิจจานุเบกษารัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖.** (๒๕๔๐). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.
- ล้อเกวียน. (๒๕๓๗, พฤษภาคม). **อำแดงเหมือนกับอำแดงยุคใหม่. ศิลปวัฒนธรรม.** ๑๕(๗): ๗.

- ลิษา, ฮอง. (๒๕๓๔, ตุลาคม). อิสรภาพกับความเป็นตัวของตัวเองของผู้หญิงคนหนึ่งในสยามคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙. แปลโดย วารุณี โอสธารมย์. *จูลสารไทยคดีศึกษา*. ๘(๑): ๕-๗.
- เล็กเซอร์ ของ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์. (๒๔๖๘). ม.ป.ท.: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- วิบูล วิจิตรวาทการ. (๒๕๔๑). *เรื่องสนุกในแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า*. กรุงเทพฯ: หมึกจีน.
- สมชาย ปรีชาเจริญ. (๒๕๑๙). อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย. ใน *ประวัติศาสตร์สตรีไทย*. หน้า ๘๓-๑๖๑. กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือแสงดาว.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๖). *พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒)*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. (๒๕๔๘). *บรรณานุกรมและสาระสังเขปพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: สำนักฯ. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๗).
- เสถียร ลายลักษณ์; บุญเรือง นาคีนพคุณ; และ บุญธรรม ศิริฤทธิ์, ผู้รวบรวม. (๒๔๗๘). *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๗*. พระนคร: เดลิเมล์.
- _____. (๒๔๗๙). *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม*. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมล์.
- Koizumi, Junko. (2000). From a Water Buffalo to a Human Being: Women and the Family in Siamese History. In **Other Pasts: Women, Gender and History in Early Modern Southeast Asia**. edited by Barbara Watson Andaya. pp. 254-268. Honolulu, HI: Center for Southeast Asian Studies, University of Hawai'i at Mānoa.
- Lysa, Hong. (1996). **Looking at Nineteenth-Century Siamese Women from Police Files Between Wang and Muang at the Margins of Social Change**. (Paper to be Presented at the 14th IAHA Conference, Chulalongkorn University, 20-24 May 1996). n.p.
- Paletschek, Sylvia; and Pietrow-Ennker, Bianka. (2004). Women's Emancipation Movements in Europe in Long Nineteenth Century: Conclusions. In **Women's Emancipation Movement in the Nineteenth Century: A European Perspective**. Edited by Sylvia Paletschek; and Bianka Pietrow-Ennker. pp. 301-333. Stanford, CA: Stanford University Press.